

DESCARTES, RENÉ *Discurs del mètode*

Traducció i edició a cura de Pere Lluís Font, Edicions 62, «Textos filosòfics», Barcelona, 1996

Amb el número 74 de la col·lecció «Textos filosòfics» (a la meitat, doncs, dels cent cinquanta volums originàriament previstos, com si en volgués certificar la maduresa) arriba la versió catalana d'una de les obres més indiscutiblement clàssiques de la història de la filosofia, el *Discurs del mètode* de Descartes, en una edició acurada i una traducció esplèndida. Edició, val a dir-ho, del *Discurs del mètode* solament, sense els *Assaigs* científics als quals, en la primera edició de l'obra, aquell feia formalment de pròleg (i l'índex dels quals és afegit aquí en forma d'apèndix), defugint el parer dels que jutgen que una publicació així adultera el sentit de les intencions de Descartes, que hauria pensat el *Discurs* i els *Assaigs* com un tot inseparable. La rotunditat dels arguments amb què P. Ll. defensa la legitimitat de la seva decisió duen a pensar que una denúncia com l'esmentada acaba essent, ben mirat, presonera de les aparences (en aquest cas, els avatars editorials de l'obra cartesiana), perquè hi ha dades suficients per sostenir que Descartes considerava el *Discurs* com un text perfectament autònom.

Tot i que la intenció principal amb què aquesta recensió ha estat encarregada a qui la signa és la de judicar la traducció del text cartesià, no em sé estar de fer abans un parell de remarques sobre l'edició pròpiament dita, introducció i notes, que suposen en el volum una aportació més important del que és ordinari en la col·lecció que l'acull. Perquè, efectivament, introducció i notes subministren a gavadals matèria de reflexió i pistes per fer fructífera la lectura: des de la presentació biogràfica inicial i el crit d'alerta davant de la tendència a tenir en compte únicament un aspecte de Descartes («fent-ne la personificació unilateral de l'esperit

de geometria, sense esperit de finesa») fins a les dades de la cronologia (que no només forneixen informació general al lector comú, sinó que diuen la seva també en alguns dels punts més debatuts pels especialistes); des de la vocació pedagògica de les notes, que tenen com a objectiu assegurar al lector la comprensió del pensament de Descartes, fins a les que suposen una presa de partit en qüestions cabdals per a la interpretació del cartesianisme (p. ex., n. 157 i 250); des de les observacions de caràcter senzillament informatiu (doctrinal o històric) fins a les remarques que pretenen il·luminar zones que habitualment resten en la foscor (p. ex., n. 97), lluïssors insòlites que fan bona aquella definició borgiana dels clàssics: «és clàssic aquell llibre que una nació o un grup de nacions o el temps han decidit de llegir com si en les seves pàgines tot fos deliberat, fatal, profund com el cosmos i capaç d'interpretacions sense fi» («Sobre los clásicos», *Otras inquisiciones*, a: *Obras completas* 3 v., Emecé, Barcelona, 1989; vol. 2, 151).

La introducció dedica bona part de les seves pàgines a dues qüestions disputades entre els intèrprets (més una tercera, resolta en forma de nota, relativa al grau de continuïtat o discontinuïtat entre la metafísica del *Discurs* i la de les *Meditacions metafísiques*, i que P. Ll. considera substancialment una, en oposició al parer d'alguns il·lustres especialistes —particularment, Alquié): es tracta de l'assumpte de la historicitat del relat del *Discurs* i del de la seva unitat de composició. Pel que fa a aquesta segona qüestió, P. Ll. resumeix amb claredat els elements que configuren l'estat de la qüestió, en una operació que pressuposa una anàlisi minuciosa i una sàvia ponderació de les dades en joc, internes i externes; és just de destacar l'apor-

tació original que fa P. Ll. aquí, en el context de la discussió sobre l'existència o no d'una *Histoire de mon esprit* (esmentada en una lletra de Balzac a Descartes, de 1628) suposadament emprada en la primera part del *Discurs*: la *Història* mencionada per Balzac podria ser l'*Studium bonae mentis*, text perdut, probablement escrit el 1622, i que, si s'ha de jutjar per les notícies que en dona Baillet, presenta similituds sorprenents (i sorprenentment negligides per generacions de comentaristes) amb els passatges paral·lels del *Discurs*. Quant a la qüestió de la fidelitat històrica de l'autobiografia exposada en el *Discurs*, P. Ll. la resol amb singular elegància, explotant amb encert l'al·lusió cartesiana al caràcter de falla de la història que ens descriu. L'autobiografia del *Discurs* seria, en efecte, una història ideal (amb bastants punts de contacte, d'altra banda, amb la història real de René Descartes), i l'ensenyament que ofereix seria l'exposició de la gènesi ideal del cartesianisme, anàlogament a com la cinquena part del *Discurs* ens mostra la gènesi ideal del món i de l'home, no pas com a expedient enginyós de caràcter pragmàtic (la condemna de Galileu és ben recent), sinó com a «forma d'exposició típicament cartesiana» (p. 135, n. 170). Si molt no m'erro, la lectura de l'article 204 de la quarta part dels *Principis de la filosofia* refermaria encara la lectura de P. Ll.

En conjunt, la introducció i les notes d'aquesta edició fan del *Discurs* una magnífica presentació global del cartesianisme; de fet, el *Discurs* mateix ja ho és, però tot passa com si P. Ll. aprofités l'avinentsa per completar-la i, en quatre ratlles, acabar de perfilar la posició de Descartes en aquelles qüestions que hi són tot just esbossades: la teologia (n. 30), la política (n. 56, 96), la moral (n. 92, 111), la medicina (n. 260), l'epistemologia (n. 264 s.), i d'altres. Es tendeix així a dibuixar l'arquitectura completa del sistema cartesià, en el que acaba essent un assaig virtual, i que un desitjaria que esdevingués actual.

Quant a la traducció pròpiament dita, em fa l'efecte que és modèlica, conjumina amb encert el respecte i la fidelitat envers l'original i la sensibilitat lingüística. Ja les primeres notes deixen constància de l'escurpulositat amb què la traducció ha estat realitzada, de l'esforç fet per mantenir els matisos de l'original, de la cura per evitar afegir ambigüitats o ressonàncies gratuïtes (cf. p. ex. n. 61). El grau de precisió que cal agrair que P. Ll. s'hagi volgut imposar fa que la traducció sigui, de vegades, valenta: així, i per posar-ne un exemple conegut (p. 90), es parla amb exactitud d'un Descartes «tancat en una estufa» («*enfermé dans un poêle*»), sense subterfugis com ara «vora una estufa» o similars, a què la pusil·lanimitat obliga en altres traductors; evitar que l'audàcia esdevingui temeritat força, és clar, P. Ll. a la nota (també els editors francesos acostumen a posar-la-hi), en una gentilesa que li hauria agraït aquell lector eixebrat que s'imaginava el pobre Descartes arraulit dins l'aparell...

Punt i a part mereix l'anàlisi de la manera com ha estat traduïda la locució més cèlebre del *Discurs del mètode*, la famosa expressió «je pense, donc je suis» (P. Ll., p. 119: «penso, ergo existeixo»). I aquí he de dir que la solució final adoptada per P. Ll., en ella mateixa impecable, no m'acaba de convèncer. I, almenys parcialment, per la mateixa raó adduïda al seu favor: «que sigui literal i que ahora resulti tan natural i lapidària com la de l'original francès» (n. 133). El *donc* francès és la manera natural d'introduir la conclusió d'un sil·logisme; és ben sabut que Descartes va protestar sovint davant de les interpretacions que feien del *cogito* un raonament, en comptes d'una intuïció singular: però justament això mostra que, la locució com a tal, convida a la dita interpretació. Cal, doncs, com explica perfectament P. Ll., traduir conservant el caràcter consecutiu de la conjunció francesa. El problema ve amb la tria. L'equivalent català natural seria «doncs», que compleix també la funció requerida d'introduir la

conclusió d'un raonament. Si el que es vol és no afavorir una mala interpretació fruit del vici consistent a atorgar al «doncs» un valor causal, la fórmula natural em fa l'efecte que hauria de ser la locució «per tant». L'«ergo» resulta, al meu parer, massa savi; justament, poc natural. Potser n'és un indicatiu la manera vacil·lant com el tracta la *Gran Enciclopèdia Catalana* (a desgrat de la claredat del Fabra o el Coromines): exclòs de la llista de les conjuncions consecutives (s.v. consecutiu-iva), és tractat (s.v. ergo) com a conjunció i qualificat de «mot llatí» amb el significat de «doncs» o «per tant». Una vegada més, la GEC no és aquí gaire modelica; però potser sí que la seva hesitació és en aquest cas simptomàtica. D'altra banda, hi ha la qüestió del caràcter lapidari de la fórmula cartesiana: és possible que traduir «penso, per tant existeixo» sigui una mica llarg. Però la locució em sembla retrobar el seu punt si mantenim «sóc» en comptes d'«existeixo», i per què no fer-ho? El sentit cartesià del verb «ésser» és aquí, certament, existencial. Però per què no concedir al català el mateix joc que al francès, que jugarà, quan li convingui (i en Descartes mateix podríem trobar un bon grapat d'exemples), amb els dos termes, *être* i *exister*? A més, el matis que, si hem de creure Gilson (*L'être et l'essence*, Vrin, París, 1948), distingeix en alguns escolàstics *exsistere* («*ex alio sistere*») d'*esse* no està tan lluny en el temps com per no deixar constància neta de la manera com el segle XVII fa anar els dos mots. D'altra banda, l'expressió cartesiana esdevindrà gairebé proverbial, i la posteritat la farà anar i venir com bellament li plaurà; lligant-la tan curt com sigui possible, la traducció tindrà més possibilitats de valer en aquests altres contextos imprevisibles. Penso, per exemple, en aquella picada d'ullet (cartesiana no només en la forma, sinó també en el fons) de Rimbaud: «je me crois en enfer, donc j'y suis» («Une saison en enfer», a *Oeuvres complètes. Correspondance*, Laffont, París, 1992, p. 146).

La mateixa recerca de naturalitat em fa néixer un escrúpol davant de la traducció del substantiu *être* per *ens* (cf. p. ex. p. 125). És veritat que la traducció llatina del *Discurs* ho avala, així com el fet que, a diferència de l'equivalent francès *étant*, neologisme de creació relativament recent, el català té «ens» documentat des de Lull. Però no per això deixa de resultar una mica encarcerat, almenys en un text com aquest; jo m'hauria inclinat, senzillament, per «ésser» (diem «éssers vius», «éssers humans»).

Que aquestes lleugeres discrepàncies no ens confonguin. Són qüestió de gust més que altra cosa (i dels gustos estilístics, més potser que de cap altre, no es deu haver de disputar, tot i que la propensió del país a fer-ho sigui prou coneguda). Ens trobem davant d'una traducció que, ultra pel rigor quant a la fidelitat (que ens permet disposar en català d'un *Discurs del mètode* lliure d'errors, cosa que no garantia la traducció clàssica de J. Xirau, que contenia alguna badada espectacular, com ara aquella que ens feia «mestres [*maîtres*] i posseïdors de la natura»), ha de ser remarcada sobretot pel fet d'haver estat capaç d'oferir al lector un text final magnífic, alhora ric i de bon llegir, que fa justícia a l'estranya màgia de l'original, que ens sedueix amb el que en podríem dir, a risc de paradoxa, l'exuberància de la seva senzillesa, model exemplar d'allò que Proust lloava al segle XVII francès: «una manera simple de dir coses profundes» («À propos du "style" de Flaubert», *Nouvelle Revue Française*, gener de 1920; a: *Essais et articles*, Gallimard, París, 1994, p. 282). Es tracta, a més, d'una edició enriquida amb multiplicitat de consideracions i remarques pertinents, fruit d'aquella familiaritat i assiduïtat amb el pensament de l'autor que ha d'estar a la base de tota aproximació que vulgui ser alhora honesta i fecunda, d'acord amb aquell principi historiogràfic que enuncïava V. Delbos, i que els que hem tingut el plaer de ser alumnes de P. Ll. li hem sentit citar tan

sovint: defugir «aquells jocs de reflexió que, amb el pretext de descobrir la significació profunda d'una filosofia, comencen per negligir-ne la significació exacta» (*La philosophie pratique de Kant*, Alcan, París, 1905; reed. PUF, 1969, p. 1). Una edició i traducció modeliques i, en defi-

nitiva, plenes de bon sentit; que potser sí que és la cosa del món més ben repartida; però massa sovint un té la sensació que, el dia del repartiment, més d'un no hi devia ser...

Josep Olesti

FRANCO BARRIO, Jaime
Kierkegaard frente al hegelianismo
Universidad de Valladolid, 1996

El text de Jaime Franco Barrio sobre Kierkegaard i la seva relació amb el hegelianisme, tant en general com en la versió danesa, és, com el mateix autor indica en el pròleg, un estudi de corte històric. Per això, el text propiament dit comença amb un apartat replet de referències sumaries a la vida i obra de contemporanis de Kierkegaard, amb qui aquest va tenir algun tipus de relació. El pensament de Kierkegaard és, així, contextualitzat històricament. Però no problematitzat. El mateix autor assumeix en la major part de les tesis dels autors a les quals cita abundantment a lo llarg del treball, en especial a Niels Thulstrup i la seva coneguda obra *Kierkegaard's relation to Hegel* (Princeton 1980, encara que apareixia ja en danès el 1967), i aprofita al mateix temps la feina recopilativa i documental d'aquesta. En general, el treball de Franco Barrio demostra un gran domini de la bibliografia secundària, encara que no sempre goza de la mateixa transparència. En aquest sentit, resulta inexplicable ja en el pròleg la absoluta falta de referència a la obra de André Clair, *Pseudonymie et Paradoxe. La pensée dialectique de Kierkegaard*, Vrin: París, 1976, en la seva «Introducció» (p. 11-19) és possible trobar el mateix esquema de «lectures» de la obra de Kierkegaard que Franco Barrio reproduïx en un resum, inclosa una nota que Clair dedica a un conegut text de Mar-

guerite Grimault sobre la melancòlia en la obra de Kierkegaard (p. 333, n. 10).

Per lo que respecta al tractament de la obra de Kierkegaard, citada de la primera edició danesa, la lectura de Franco Barrio no és tampoc de corte crític. El mateix autor no planteja preguntes al text kierkegaardian; més bé, elimina el rastre de tota qüestió possible en la seva lectura anti-hegeliana. Així, no concedeix cap tipus de significació temàtica al caràcter pseudònim de la obra de Kierkegaard (en distintes ocasions, Franco Barrio al·ludeix a «Kierkegaard (o el seu pseudònim de torn)», p. ej. p. 75), que, en canvi, és el seu principal objecte d'anàlisi, i, amb això, desgraciadament, no solament se tergiversen algunes cites en relació amb el context (en la primera carta del Juec Wilhelm a l'amig A, en el segon volum de *O bien esto, o bien aquello*, Franco Barrio vol llegir «filòsof especulatiu» allà on només cal llegir «esteta», i, així, vol llegir «filosofia» on només cal llegir «poesia», actuació estètica, per tant —p. 41, notes 28 i 29, p. ej.), sinó que se confonden i se mezclen els discursos, tant el seu to com el seu propòsit, i així les categories. De la impressió de que la lectura de Franco Barrio del text kierkegaardian està falta d'un rigor que només brota del *close reading*, impedit aquí per conviccions i tesis alienes tant a la reflexió com al text de